

УДК 343.985 : 349.412.2

І. В. Єфімова, провідний фахівець
деканату юридичного факультету
Університету митної справи та фінансів

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИЦІ

Присвячено розгляду правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці. Наголошується, що для забезпечення ефективності протидії кримінальним правопорушенням проти працівників митниці слід враховувати умови професійної діяльності працівників, що регулюються нормативно. Це є комплексним, багатоступеневим процесом, який реалізується на рівні держави, органів доходів та зборів Державної фіскальної служби України, кожного працівника.

Ключові слова: працівники митниці; органи доходів та зборів; Державна фіскальна служба України; оперативно-розшукове забезпечення безпеки.

It was sanctified to consideration of the legal adjusting of the operational search providing of safety of workers of custom matter of Ukraine. It is marked that for providing of efficiency of counteraction to criminal offences against the workers of custom business needs taking into account of normatively regulative terms of professional activity of workers and is a complex, multistage process, that will be realized at the level of the state, custom authorities of Government Fiscal Service of Ukraine, every worker.

Key words: workers of custom business; custom authorities; Government Fiscal Service of Ukraine; operational search providing of safety.

Постановка проблеми. Формування нового соціально-економічного устрою нашої держави, становлення і трансформація державних інституцій супроводжуються багатьма проблемами. Кардинально змінився також правовий статус працівників митниці. Змінюються правові умови кримінально-процесуальних засобів протидії злочинності. Розширення прав захисту, створення з боку кримінальних угруповань розгалуженої системи корумпованих зв'язків і здійснення тиску на правоохоронні органи значно ускладнює винесення об'єктивних та обґрунтованих вироків. Суттєво збільшилась кількість провокацій, спроб незаконного тиску на працівників митниці, порушується митне законодавство щодо переміщення товарів через митний кордон, завдаючи Україні значних матеріальних збитків, що призводить до ненаповнення бюджету. Наведене зумовлює об'єктивну потребу розробки теоретичних та підготовки практичних заходів оперативно-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні проблеми оперативно-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці розглядали такі вчені, як К. В. Антонов, О. М. Бандурка, В. Д. Берназ, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, І. П. Козаченко, В. С. Кузьмичов, В. Л. Ортинський, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький,

© **І. В. Єфімова, 2015**

М. М. Перепелиця, В. Д. Пчолкін, В. О. Сілюков, М. В. Салтевський, О. П. Снігерьев, В. В. Шендрик, І. Р. Шинкаренко та ін.

Визначивши значущість здобутків означених науковців, необхідно наголосити на тому, що комплексного дослідження правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці не проводилось, та констатувати важливість й актуальність досліджуваної теми.

Мета статті – розгляд механізму правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці.

Виклад основного матеріалу. Сучасні перетворення в Україні, складні відносини в зовнішньополітичній ситуації ставлять складне завдання перед правоохоронними органами ефективно протидіяти кримінальним проявам стосовно працівників митниці й удосконалювати систему запобіжних заходів щодо особистого захисту, використовуючи весь арсенал можливостей оперативно-розшукової діяльності.

Головним фактором, який забезпечує ефективність і безпеку правоохоронної діяльності, є кримінально-правовий та адміністративно-правовий захист здоров'я, честі, гідності працівників митниці. Кримінальний кодекс і Кодекс про адміністративні правопорушення досить широко й детально регламентують зміст кримінальних і адміністративних правопорушень проти працівників правоохоронних органів України.

Правовою основою оперативно-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці виступають Конституція України, Закони України “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про національну поліцію”, “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, деякі інші закони України.

Правове регулювання оперативно-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці необхідно класифікувати за двома напрямками: перший – правова захищеність, яка діє постійно й гарантується Конституцією України та іншими законами, і другий – ситуативний оперативно-розшуковий захист, який виникає в разі небезпечної ситуації під час виконання функціональних службових обов'язків, яка загрожує життю, здоров'ю співробітника або членів його сім'ї, що захищається законами України.

Законодавство України захищає права працівників митниці. Однак на практиці, за звітними статистичними даними, у 2015 р. правовим захистом скористались лише 55 % із тих працівників, щодо яких було вчинено правопорушення [1].

Щоб працівники митниці успішно захищали права і свободи громадян, їм необхідно професійно захищати самих себе, а для цього потрібно знати відповідне законодавство, бути фізично й технічно підготовленими, вміло і сумлінно виконувати свої обов'язки, навіть якщо це комусь і не подобається, бути впевненими, що їх добросовісна праця буде належним чином оцінена, а честь, гідність, здоров'я та майно (їхнє особисто та їх близьких) надійно захищені.

Якість правового захисту може залежати від функціонального стану працівника. Під функціональним станом розуміють комплекс характеристик фізіологічних і психологічних процесів, що зумовлюють рівень активності органів і систем організму, особливості життєдіяльності, працездатності, поведінки людини. Тобто має значення стан як фізичного, так і психічного здоров'я людини. Також зауважимо, що умови діяльності працівників митниці сприяють актуалізації в них такого психічного стану, як емоційна напруженість у різних її формах (гальмівна форма – у вигляді загальної загальмованості;

імпульсивна – з помилковими, хаотичними, неусвідомленими діями; дифузна – поєднує, чергує вищеназвані форми). Зрозуміло, що при цьому спостерігається зниження надійності, продуктивності праці або повна втрата працездатності [2, 25].

Розв'язання проблеми забезпечення правової захищеності передбачає пошук та визначення суттєвих факторів, що впливають на захищеність і залежать від працівників. У теорії управління персоналом виділяють три головні причини: випадковість, безпечні умови та законні дії з боку працівників [3, 29]. Усі ці причини існують і в практиці працівників митниці.

Важливою умовою забезпечення безпеки працівників митниці є їхні законні дії. Вивчення питань правового захисту свідчить, що неможливо усунути небажані наслідки, лише створюючи безпечні умови, адже працівники митниці часто самі стають причинами порушень закону. Це може бути незаконне використання засобів захисту для забезпечення особистої безпеки, дії з небезпечною швидкістю, перебування в небезпечному стані під час виконання професійних дій, різні зловживання, а також неухважність, переляк тощо. Незаконні та інші небезпечні дії здатні підірвати найкращі спроби створити безпечні умови [4, 58].

Розгляд проблем підвищення правової захищеності працівників митниці тісно пов'язаний із віктимологічними аспектами діяльності цих працівників. Ураховуючи специфіку правоохоронної діяльності та її можливі негативні наслідки, працівники митниці і члени їх сімей повною мірою підпадають під категорію реальних або потенційних жертв несприятливих умов життєдіяльності, через що потребують специфічних засобів допомоги. Сукупність факторів сприяє тому, що працівник за тих чи інших умов може стати жертвою. До зниження працездатності працівника з усіма можливими наслідками, до нервового зриву і небажаних наслідків у результаті своїх дій можуть призвести проблеми в сімейному житті; своєю чергою, непорозуміння в сім'ї, конфлікти можуть бути пов'язані із характером, режимом діяльності працівника, рівнем матеріального та соціального забезпечення тощо [5, 65].

Виконуючи свої функціональні обов'язки, працівники митниці за певних обставин самі стають жертвами незаконних дій, тобто зазнають як фізичного, так і психічного впливу, що порушує право громадян на недоторканність. Фізичне насильство виявляється у безпосередньому впливі на організм людини; психічне насильство – це вплив на психіку людини шляхом залякування, погроз, щоб зломити волю потерпілого до опору [3]. Працівники в процесі їх професійної діяльності можуть зазнавати обох видів насильства. Фізичні травми мають різні причини, серед них: наїзди на працівників, раптовість нападів, опір, дорожньо-транспортні події, кількісна перевага та перевага в озброєнні правопорушників тощо, які можна розглядати як складники екстремальних ситуацій або такі, що зумовлені небезпечними умовами діяльності.

Оперативно-розшукове забезпечення безпеки працівників митниці неможливе без законодавчої правової бази, нормативних актів, реалізації організаційно-профілактичних заходів та засобів, програм, планів, наказів та інших управлінських рішень [6, 21–22].

Чинне законодавство створює організаційно-правові основи його забезпечення в повсякденній практичній діяльності правоохоронних органів, зокрема органів доходів та зборів Державної фіскальної служби. Необхідно зазначити, що в Законі України “Про національну поліцію” [7] у ч. 2 ст. 18 закріплюється обов'язок поліцейського в разі

звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують і повідомили про це найближчий орган поліції. Тобто даним законом запропонована правова основа механізму реалізації положень про державний захист працівників суду та співробітників правоохоронних органів, а також забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, та членів сімей зазначених осіб та їх родичів.

Ці питання також є предметом правового регулювання в Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” (ч. 3 ст. 12), в якому передбачено, що за наявності даних про загрозу життю, здоров’ю або майну працівника та його близьких родичів у зв’язку зі здійсненням ним оперативно-розшукової діяльності в інтересах безпеки України або розкриття тяжкого злочину чи викриття організованої злочинної групи оперативний підрозділ зобов’язаний вжити спеціальних заходів щодо забезпечення їх безпеки, якими є зміна даних про особу, зміна місця проживання, роботи, навчання та інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [8].

Спеціальні заходи щодо правового захисту, умови і порядок їх застосування відповідними посадовими особами передбачені також Законом України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”. Цей Закон поширюється на всі правоохоронні органи, тобто на ті, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, проводять розслідування кримінальних справ, здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, охорону громадського порядку і громадської безпеки, беруть участь у виконанні вироків, а також на їх близьких родичів.

Ст. 5 названого Закону передбачає такі види спеціальних заходів щодо гарантування безпеки: а) особиста охорона, охорона житла й майна; б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) встановлення телефону за місцем проживання; г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; д) тимчасове розміщення в місцях, що гарантують безпеку; ж) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

Особами, які приймають рішення про вживання спеціальних заходів безпеки щодо співробітників митниці та їх близьких родичів, є керівники органів внутрішніх справ (ст. 14 Закону). Здійснення заходів безпеки покладається на спецпідрозділи в структурі органів внутрішніх справ (ст. 15 Закону) [9].

Низка статей Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за протиправні дії щодо працівників митниці у таких випадках: за захоплення працівника правоохоронного органу як заручника; за організацію та активну участь у групових діях, які грубо порушують громадський порядок або пов’язані з явним непокороною законним вимогам представників влади.

Практика застосування статей Кримінального кодексу України свідчить про послаблений кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів. Усе це вимагає від керівників митниці чіткого аналізу причин і умов, що сприяють злочинним посяганням на працівників у зв’язку з їх службовою діяльністю, досконалого знання відповідного законодавства й особистої наполегливості у вирішенні конкретних ситуацій, що тягнуть за собою необхідність правового захисту підлеглого.

Зауважимо, що з усією розгалуженістю правового регулювання оперативного-розшукового забезпечення безпеки працівників митниці, як і інших правоохоронних працівників, законодавство має й інші недоліки.

Управлінські рішення, плани щодо забезпечення безпеки особового складу мають передбачати: розробку інструкцій, алгоритмів поведінки працівників митниці у несприятливих ситуаціях, зокрема, під час затримання озброєних злочинців, звільнення заручників, дій у невідомій, незрозумілій ситуації, де можлива загроза особистому життю; систематичну перевірку готовності особового складу митниці до виконання обов'язків в умовах підвищеного ризику для життя і в екстремальних ситуаціях; організацію початкової та службової підготовки за місцем служби, підвищення рівня професійної майстерності, спеціальної та фізичної підготовки особового складу, збільшення практичних занять, тренувань, навчань з відпрацюванням дій, передбачених заходами особистої безпеки; дотримання правил порядку дій учасників проведення занять, тренувань, особливо під час застосування зброї, імітаційних засобів, спеціальних засобів сльозоточивої, світлошумової та руйнівної дії, вміння користуватись приладами радіаційної, хімічної розвідки, дозиметричного контролю, засобами захисту органів дихання та шкіри в осередках хімічного забруднення; закріплення на постійне й тимчасове носіння зброї працівникам митниці, вміння володіти нею та знання законних підстав для її застосування; перевірку дотримання дорожньо-транспортної дисципліни працівниками митниці, запобігання дорожньо-транспортним пригодам за участю особового складу; аналіз та вжиття відповідних заходів щодо злочинних намірів стосовно працівників митниці, членів їх сімей, порядок використання наявної інформації з метою профілактики таких правопорушень [6, 37].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що для забезпечення ефективності протидії кримінальним правопорушенням проти працівників митниці слід урахувати умови професійної діяльності працівників, що регулюються нормативно. Це є комплексним, багатоступеневим процесом, який реалізується на рівні держави, Державної фіскальної служби України, кожного працівника.

Обов'язкові елементи цього процесу – аналіз зовнішнього середовища (виявлення стратегічно важливих тенденцій його розвитку, можливих небезпек) та адаптація до нього за допомогою системи розроблених заходів, у тому числі тих, що були розглянуті вище. Це процес, який постійно триває і супроводжує кожен наступний етап розвитку суспільства й відповідно Державної фіскальної служби України, бо вона є його невід'ємною частиною.

Забезпечення організації вивчення та оволодіння навичками безпечних дій у відповідних ситуаціях полягає в привчанні працівників виконувати норми та правила адаптованої поведінки під час виконання професійних обов'язків, виробленні та закріпленні необхідних знань, умінь і навичок. Вироблення професійної звички діяти безпечно набуває властивостей автоматичного належного виконання службових обов'язків. Чим більшу кількість законних і відповідно адаптованих дій вдається зробити автоматичними, тим більше часу в працівників залишається для оцінювання ситуації, прийняття правильного рішення, що, своєю чергою, може зберегти йому здоров'я й життя.

Також необхідно зазначити, що перед оперативно-розшуковою наукою постають завдання з розробки та впровадження в практику ефективних науково обґрунтованих методичних рекомендацій з виявлення та документування злочинної діяльності щодо працівників митниці.

Список використаних джерел:

1. Аналіз статистичних даних Управління власної безпеки митних органів ДФС України за 2015 р.
2. Буданов А. В. Педагогика личной безопасности сотрудников ОВД : учебно-методическое пособие / Буданов А. В. – М. : РИО МВД, 1996. – 42 с.
3. Юхновець Г. О. Проблеми психолого-педагогічного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ : наукові розробки академії з удосконалення практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ / Юхновець Г. О. ; матеріали науково-практичної конференції Академії внутрішніх справ України. – Київ, 1994.
4. Мельник П. В. Концептуальні передумови формування професіоналізму співробітників міліції / П. В. Мельник, Л. В. Терещенко. – Ірпінь : УФЕІ, 1998. – 143 с.
5. Папкин А. И. Личная безопасность сотрудников органов внутренних дел. Тактика и психология безопасной деятельности / Папкин А. И. – М., 1996. – С. 65.
6. Правовий, соціальний та фізичний захист працівників органів державної податкової служби України : навч. посібник / В. Т. Білоус, Ю. В. Корнєєв, Л. А. Саприкіна та ін. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001.
7. Про національну поліцію : науково-практичний коментар Закону України / за заг. ред. С. В. Петкова ; [С. В. Петков, М. В. Лошицький, А. А. Манжула та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 292 с.
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної ради (ВВР). – 1992. – № 22. – ст. 303.
9. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.